

*Олександр Постельжук (Рівне)*

## СОЦІАЛЬНА БАЗА УКРАЇНСЬКИХ УГОДІВСЬКИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1918-1939 рр.)

Українсько-польське співіснування – тема, яка протягом десятироків років не втрачає своєї актуальності. А особливо тоді, коли мова йде про період між двома світовими війнами. Відсутність порозуміння між українцями та поляками на українських етнічних територіях змушувало владу змінювати курс з непримирного на стриманіший. Такі дії з її боку позитивно позначились не лише на міжнародних взаєминах, але й частково ставленні українців до Польщі.

Неупереджене вивчення діяльності українських партій, які в радянській історіографії трактувалися «буржуазними» або «націоналістичними», розпочалося в час «перебудови». На сьогодні роботи такого характеру формують значний комплекс. Водночас, внаслідок зосередження уваги на тих політичних силах, які вели активну боротьбу за відродження української держави, з'ясування тих чи інших аспектів діяльності угодівських політичних сил залишається здебільшого «поза кадрами». Одним з прикладів цього факту – розвідка В.Карпо. Вивчаючи вітчизняну історіографію з питання становлення легальних українських партій у Західній Україні, він оминає увагою угодівські сили, хоча жодна з яких не застосовувала нелегальних методів діяльності<sup>1</sup>.

Водночас зауважимо, що цей факт не означає, що історія цих партій оминається вченими взагалі. Так, діяльність угодівських політичних сил висвітлюється в працях сучасних вітчизняних учених Ю.Сливки<sup>2</sup>, Р.Давидюк<sup>3</sup>, В.Перевезія<sup>4</sup>. Разом з тим проблема соціальної бази угодівських партій як одного з компонентів суспільно-політичного життя залишається не дослідженою. Це й зумовлює наукову актуальність проблеми, яку з'ясовуємо в даній статті.

Своїм завданням вважаємо з'ясування структури соціальної бази українських угодівських партій, конкретизацію тих верств, які підтримували ту чи іншу політичну силу з числа українських лоялістів.

Поруч з такими елементами як ступінь «вростання» партій у політичну систему, їх автономність тощо, які слугують компонентами типології політичних партій, значиме місце в ній, а також у процесі утворення та функціонування тих чи інших політичних сил посідає соціальна підтримка. Вона виявляється в підтримці тих чи інших партій класами чи окремими штратами, релігійними рухами чи етноконфесійними спільнотами, населенням міста чи села, врешті – окремими громадянами<sup>5</sup>.

Ця підтримка може бути засвідчена через опосередковане або звичайне членство, через постійну або випадкову лояльність. У деяких з партій члени і прихильники представляють окрему частку населення. У інших – можуть черпатися з усіх соціальних верств. За масштабами соціальної бази інституції

можуть поділятися на партії з обмеженою та широкою соціальною базою. Та більшість з них намагаються не обмежувати себе соціальною однотипністю<sup>6</sup>.

Така підтримка – відображення прийнятності гасел, які висувають політичні сили. Сегментовані різного роду інтересами (соціальними, релігійними, політичними тощо), окремі представники громадськості формують ту соціальну базу, яка виступає оплотом окремих суб'єктів політичних процесів.

Станом на 1921 р. соціальна структура населення Другої Речі Посполитої визначалася особливістю економічного розвитку держави, яка належала до середньо розвинених європейських країн. У її сільському господарстві було задіяно понад 64 % населення. В той же час, кількість заможних селян становила лише 6,6 % (1,8 млн. осіб). Більшість з них, це – середняки (20,2 %, 5,5 млн.), малоземельні (26,4 %, 7,2 млн.) та сільськогосподарські робітники (11 %, понад 3 млн. осіб). Великі землевласники, переважно польські, склали 0,3 %, тобто 0,1 млн.<sup>7</sup>.

Колосальна чисельна перевага тих, хто проживав у селах Західної України (75 %) над іншими соціальними верствами<sup>8</sup>, зокрема – робітниками та інтелігенцією, зумовила ситуацію, коли фактично всі політичні сили орієнтувались не стільки на різні суспільні верстви, скільки шукали підтримки серед різних прошарків українського села.

Виходячи з цього факту можна стверджувати, що соціальна база українських угодівських партій 1918–1939 рр. характеризується однотипністю. Це зумовлено об'єктивним фактором – самою соціальною структурою і українців перших десятиліть ХХ століття.

Українське село – об'єктивне середовище, в якому черпали членів усі українські партії. Адже за умов відсутності в Західній Україні розвинутого індустриального сектора, колосальної чисельної переваги селян над городянами всі без винятку партії шукали опертя серед тих верств, що визначали соціальну основу нації.

Це й зумовлювало ситуацію, коли політичні сили здебільшого обходять проблему своєї соціальної бази позицією умовчання. Всі вони були приречені захищати передусім інтереси селян. Розбіжності ж стосувалися іншого: залучення до лав партій заможних елементів чи навпаки – їх загал. Ця тенденція простежується в постулатах угодівців, передусім у такому важливому питанні, як аграрна реформа.

При цьому зауважимо, що індикатором орієнтацій на ті чи інші верстви виступають вимоги перерозподілу землі з викупом чи навпаки. За такою постановкою питання криється прагнення знайти підтримку селян, пролетарів, малоземельних, з одного боку, та тих, хто володів землею в недостатній кількості – з другого. Ось, наприклад, позиція Українського народного єднання (УНС): «...партія обстоює аби якнайшвидше було переведено земельну реформу законодавчим шляхом і тим самим прискорити наділення землею безземельних селян, хліборобів... Всіх тих, хто хоче обробляти землю...»<sup>9</sup>.

Слід підкреслити, що факт зосередження першочергової уваги на селянах був особливо помітним в час передвиборчих кампаній до національних зборів Польщі. Не залишаючи без уваги інші соціальні верстви (пролетаріат, міщанство, інтелігенцію), угодівці демонстрували однаковість у намаганнях здобути підтримку українського загалу при наданні першочергової уваги селянам: «...УНС в надзвичайно важкій хвилині сучасного життя має своїм завданням з'єднати під рідним стягом всі українські громадські верстви, як селян, так інтелігенцію і робітників...»<sup>10</sup>.

Схожим прикладом такої позиції слугує передвиборча пропаганда Волинського українського об'єднання (ВУО). Аналізуючи її, Р.Давидюк констатує: «...діячі об'єднання прагнули згуртувати у своїх лавах всі стани – селян, духовенство, міщанство, робітництво, інтелігенцію»<sup>11</sup>.

За підтримку селян боролися й інші партії, зокрема Аграрна («хлібороби»). Її члени демонстрували бачення реалізації такої аграрної реформи, яка сприяла б набуттю українцями земельних наділів. В той же час, її партійний тижневик неодноразово декларував, що, у разі перемоги на виборах 1922 р., зробить усе можливе задля вирішення земельної проблеми українського села: «...ми будемо виступати і боронити інтереси українського народу... попри його змагання в культурних, політичних та економічних напрямках та головно будемо звертати увагу на інтереси селянства та робітництва, як найважливіших станів нашого народу. А саме – першочергова увага на ліквідацію земельного голоду мало- і безземельних селян. Задоволення живих потреб українських робітників та інтелігенції»<sup>12</sup>.

Іншим прикладом, що засвідчує факт особливої уваги угодівців до села, отже – пошуку його підтримки, слугує позиціонування Українського народного союзу (УНС): «...вона (партія – Авт.) домагається більшої допомоги й опіки для хліборобської праці українського селянства... та такого проведення земельної реформи, щоб селянин мав можливість землю набути і отримати цим способом відповідний зиск»<sup>13</sup>.

Така позиція українських угодівців є цілком зрозумілою та природною. Адже навіть всі разом узяті соціальні верстви не могли конкурувати чисельно з тими, хто проживав у селах.

Водночас, у пошуку угодівськими партіями соціальної підтримки простежується й інша тенденція – надія на здобуття популярності серед, згідно уживаного в той час лексикону, «працюючого люду». Прикладом такої постановки питання є публіцистика членів ВУО: «...ВУО просто не може проводити політики без опертя на найширші маси українського громадянства... – селян, робітників та інтелігенції, зрештою – усього працюючого люду...»<sup>14</sup>.

Така постановка питання не дивує: чисельність буржуазних елементів серед західних українців протягом 1920–1930-х рр. була незначною. Домінування серед них селян спонукало партії лоялістів приділяти особливу увагу проблемі

аграрної реформи. Прискіплива увага до неї в діяльності угодівців – яскраве свідчення щодо тих соціальних сил, на підтримку яких вони орієнтувалися.

Кривди, яких зазнавали українські селяни, спонукали їх до політичної активності. Це зумовлювалося передусім особливістю аграрної реформи, яку реалізувала польська влада. Загальновідомо, що вона створювала умови для набуття землі передусім поляками. Станом 1921 р. більшість українських селян залишалися безземельними. На 2,1 млн. українських селянських господарств припадало лише 14,8 % земельних угідь краю<sup>15</sup>. В той же час польський уряд всіляко заохочував колонізацію західноукраїнських земель польськими елементами<sup>16</sup>.

Аграрні перетворення Варшави та недостатність землі у селян стимулювали конформістів до активних дій. Без перебільшення можна стверджувати, що будь-яка можливість полеміки на аграрну тематику була відразу підтримана ними та реалізована: «...ВУО є прихильником відмінного трактування українського населення Волині в справах парцеляції й обороту землею, через що населення позбавлене можливості набуття потрібної йому землі»<sup>17</sup>.

Іншою причиною, що актуалізувала проблему землеволодіння, була неспроможність усіх тих, хто покинув село у пошуках роботи, абсорбуватись у містах. Чимало з них з часом змушені були повернутися назад. До цього змушувала й політика влади. Адже навіть ті вихідці з села, що здобували освіту, в більшості працевлаштуватись не могли. З цього приводу партійний часопис ВУО писав: «...у багатьох урядах не знайти ні одного українця... Чи знайдеться тепер десяток-другий українських в'їтів, жодного президента, жодного судді, жодного старости чи віце- старости, жодного шкільного інспектора»<sup>18</sup>.

Бідність села звужувала соціальну базу українських партій. І все ж окремі з них прагнули заручитися підтримкою українських поміщиків або «куркулів». Однією з таких політичних сил була Українська народна партія (УНП). Її члени не протиставлялися великим землевласникам. На їхню думку, держава повинна була відшкодувати вартість землі всім, хто її втратив внаслідок перерозподілу<sup>19</sup>.

Підтримку заможних селян демонструвало й УНС: «...ми обстоюємо право на залишення за власниками більших поза установленною нормою земельних обшарів для піднесення і розвинення культури рільничої...»<sup>20</sup>.

Прагнення угодівців здобути підтримку різних прошарків українського села є природним. Адже, очевидно, що його заможні елементи могли б справляти безпосередній чи опосередкований вплив на місцеве самоврядування. З цього приводу аналітики партійно-політичних сил стверджували: «...ВУО об'єднує ті елементи... кулаків на Волині, які найбільш тісно пов'язанні з низовим державним апаратом (сільські старости і волосні старшини)...»<sup>21</sup>.

Та слід зауважити, що не всі конформістські партії виробили власні аграрні програми. Наприклад, Українська християнська організація (УХО) проігнорувала цю проблему. Вона будувала свою партійну платформу виключно на релігійних постулатах<sup>22</sup>.

У соціальній структурі українців неселяни складали приблизно 25 % їх загалу<sup>23</sup>. Більшість з них – наймані (промислові, 4,1 %, 1,1 млн. чол.) робітники, ремісники (11 %, 3 млн.), торговці (6,2 %, 1,6 млн.)<sup>24</sup>, ті, хто працював на фабриках і підприємствах. Саме вони – промислові робітники й торговці – формують ще один очевидний соціальний прошарок суспільства, де українські угодовці могли черпати свої сили.

Разом з тим зауважимо, що вихідці з села в першому (максимум в другому) поколінні, очевидно, мали зреагувати на постулати тих чи інших партій в аграрній сфері. Стимулом до цього могла б слугувати й експлуатація робітників, а також безробіття (понад, 20 %), яке в окремі роки охоплювало половину загальної кількості робітників<sup>25</sup>.

Водночас деякі з партій угодовців намагалися виступити безпосередніми захисниками інтересів робітників: «УНС узнає робітників всіх працюючих класів своїм правдивим і натуральним союзником... і є солідарним в обороні їх прав щодо унормування праці і матеріального забезпечення...»<sup>26</sup>.

Голод на землю сприяв збільшенню чисельності пролетаріату. Тому зростання робітничого класу не могло залишитись без уваги конформістських сил, які розуміли, що практично кожен п'ятий робітник – це вчорашній безземельний селянин: «...ВУО є сталою організацією на Волині, яка об'єднує широкі верстви українського народу, його господарчу демократію, міський та сільський пролетаріат...»<sup>27</sup>.

Інтелігенція – найменш чисельна професійна група серед українців (5,1 %, 1,4 млн.)<sup>28</sup>. Це зумовлено різними чинниками, передусім – фінансовими проблемами українського села, що ставали суттєвою перепоною в набутті вищої освіти. Наприклад, станом на 1934/35 навчальний рік в університетах Польщі навчалось 36,7 тис. поляків, 7,1 тис. євреїв і лише 2,5 тис. українців<sup>29</sup>.

Суспільна значимість інтелігенції – очевидна. Вона не тільки інтелектуальна основа нації, але й покликана здійснювати провід у ній, що й зумовлювало увагу угодівських партій до тих, хто заробляв інтелектуальною працею. Серед них – УНС, УНП, ВУО та інші. Не оминали увагою інтелігенцію й інші політичні табори. З приводу їхньої ролі в суспільно-політичному житті українські національні демократи стверджували: «...без інтелігенції ми не розбудуємо нашої освітньо-культурної праці, нашого майбутнього життя, не заспокоїмо наших розвиткових потреб»<sup>30</sup>.

Подібно міркували й лідери угодовців. Наприклад, члени ВУО вважали, що інтелігенція, не зважаючи на її невелику чисельність, відіграє першочергове значення вже тому, що формує національну ідею, гуртує громадськість у боротьбі за національні, соціально-економічні та політичні права: «...інтелігенція не може розмінюватися на демагогів, не може забувати свою історичну відповідальність. Будучи провідною силою, вона формує українську національну ідею, спираючись на інші стани суспільства»<sup>31</sup>.

Поруч із власне соціальним чинником, який коригував громадські симпатії до тих чи інших політичних сил, важливу роль у процесі формування соціальної бази партій відігравали культурні орієнтири громадян. Йдеться хай і про незначну, проте певну групу тих українців, які симпатизували польській культурі. Мабуть, найбільше пологофілів було серед інтелігенції. Тому угодовці демонстрували неабияку зацікавленість у тих, хто вважається інтелектуальним потенціалом у будь-якій країні: «УНЄ узнає за одне з найперших своїх завдань оборону інтересів працюючої інтелігенції і забезпечення її матеріальних умов в ідейній праці. Стремлінням партії є витворення з організації осередка з'єднуючого інтелігенцію з працюючими народними верствами...»<sup>32</sup>.

Слід підкреслити, що конкуренція за українську інтелігенцію неодноразово зумовлювала ескалацію міжпартійних взаємин. Угодовці Волині, наприклад, які не сприймали стратегії Українського національно-демократичного об'єднання, Української соціалістично-радикальної партії та інших структур, твердили: «...українська інтелігенція Волині не має жодного наміру бути знярядям глупого ставлення галицького опортунізму з його системою негачії...»<sup>33</sup>.

Окреме місце серед тих, хто підтримував окремі угодовські партії, посідають військові. Це зумовлено тим, що після поразки кампанії 1920 р. чимало з них осіло в Західній Волині й підтримали УНП<sup>34</sup>. Після зникнення останньої з політичної арени, колишні вояки армії С.Петлюри підтримали ВУО<sup>35</sup>.

Серед вагомих соціальних елементів угодовства на західноукраїнських землях – духовенство. Чимало з його представників були членами політичних партій, зокрема – ВУО<sup>36</sup> та УХО<sup>37</sup>. А Український католицький союз (УКС) взагалі очолював митрополит А.Шептицький, який в основу ідеології партії поклав принципи греко-католицької віри<sup>38</sup>.

Під впливом останньої перебували практично всі угодовські партії в Галичині. Тому релігія ставала вагомим елементом партійної ідеології, яка надавала можливість тим чи іншим силам орієнтуватися відразу на всі соціальні групи суспільства. Такі партії робили ставку не на окремі страти чи класи, а на релігійну спільноту як таку. Об'єднуючим чинником для членів таких інституцій мали бути не соціальні чинники, а греко-католицизм як ідейно-релігійна доктрина.

Прикладом спроби налагодження функціонування соціальної бази такого типу є УКС. А.Шептицький визначив принципи його функціонування так: «...стоячи на основі легальності по відношенню до держави, присвятим всі свої сили, щоб на всіх відтинках національного і політичного життя завоювати для нашого народу легальним способом просвіти, культури, заможності... в християнському розумінні цього слова...»<sup>39</sup>.

Прикладом дієвості релігійної доктрини в якості формування соціальної бази партій назвемо свято Української молоді христової, що перебувала під впливом греко-католицького духовенства. У 1933 р. на заклик митрополита до Львова з'їхалося більше 60 тис. українців<sup>40</sup>.

Отже, соціальна база угодівців суттєво не відрізняється від інших партій, що зумовлено особливістю соціальної структури автохтонних мешканців краю. Разом з тим, підтримку лоялістам надало чимало священників у Галичині та колишніх вояків з числа армії С.Петлюри, які після поразки їх спільної з польськими військами боротьби з комуністами осіли на Волині. Водночас як у Галичині, так і в північно-західних українських землях партії угодівців залучили до свого складу як частину робітників, так і інтелігенції. Що ж до масштабів соціальної бази досліджуваних партій, то вона, враховуючи незначні впливи конформістських сил на суспільно-політичні процеси 1918–1939 рр., практично повсякчас залишалася обмеженою.

- 
- <sup>1</sup> Карпо В.Л. До проблеми історіографії становлення легальних українських політичних партій Західної України в 20–30-ті роки ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 36: Історія. – Чернівці, 1998. – С.107–115.
- <sup>2</sup> Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – К., 1985. – С.226.
- <sup>3</sup> Кучерена М., Давидюк Р. Волинське українське об'єднання (1931–1939). – Луцьк, 2001. – С.29–30.
- <sup>4</sup> Перевезій В. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. – К., 2004. – С.42, 90, 95, 97.
- <sup>5</sup> Семків О.І., Шпилюк В.А., Пащук А.І. Політологія. – Львів, 1993 – С.291.
- <sup>6</sup> Шведа Ю.Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник. – Львів, 2005. – С.369.
- <sup>7</sup> Зашикільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – С.450.
- <sup>8</sup> Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. – Рівне, 2006. – С.60; Зашикільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. – С.450.
- <sup>9</sup> Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф.86. – Оп.4. – Спр.24. – Арк.24.
- <sup>10</sup> Там само.
- <sup>11</sup> Кучерена М., Давидюк Р. Волинське українське об'єднання (1931–1939). – С.77.
- <sup>12</sup> Рідний Край. – 1920 – 22 листопада. – С.1.
- <sup>13</sup> Народний Вісник. – 1927. – 3 листопада. – С.3.
- <sup>14</sup> Українська Нива. – 1936. – 25 червня. – С.1.
- <sup>15</sup> Смолей В.В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.). – Тернопіль, 2003. – С.28.
- <sup>16</sup> Там само. – С.48.
- <sup>17</sup> ДАРО. – Ф.479. – Оп.1. – Спр.7, арк. 1, 2.
- <sup>18</sup> Волинське Слово. – 1937. – 11 лютого. – № 6. – С.1.
- <sup>19</sup> Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. – С.132.
- <sup>20</sup> ДАРО. – Ф.86. – Оп.4. – Спр.24. – Арк.24.
- <sup>21</sup> Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине / Под ред. С.Скульского. – Минск, 1935. – С.332–333.

- 
- <sup>22</sup> Кондратюк О.К. Аграрне питання в програмах та діяльності українських політичних партій Західної України 1919–1939 рр. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 1997. – С.24.
- <sup>23</sup> Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. – С.60.
- <sup>24</sup> Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. – С.450.
- <sup>25</sup> Алексієвець Л.М. Новітня історія Польщі (1918–1939). – Київ, Тернопіль, 2002. – С.166.
- <sup>26</sup> ДАРО. – Ф.86. – Оп.4. – Спр.24. – Арк.24.
- <sup>27</sup> Кучерена М., Давидюк Р. Волинське українське об'єднання (1931–1939). – С.29–30.
- <sup>28</sup> Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. – С.450.
- <sup>29</sup> Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. – С.255.
- <sup>30</sup> Новий Час. – 1937. – 13 квітня. – С.2.
- <sup>31</sup> Волинське Слово. – 1937. – 28 січня. – № 4. – С.1.
- <sup>32</sup> ДАРО. – Ф.86. – Оп.4. – Спр.24. – С.24.
- <sup>33</sup> Українська Нива. – 1934. – 20 вересня. – С.1.
- <sup>34</sup> Гон М. Українська народна партія В.Оскілка: пошуки союзника // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 8. – К., 2003. – С.324–325.
- <sup>35</sup> Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – С.226.
- <sup>36</sup> Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. – С.333.
- <sup>37</sup> Перевезій В. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. – С.95–97.
- <sup>38</sup> Там само. – С.42.
- <sup>39</sup> Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. – С.330.
- <sup>40</sup> Там само.